

Synen på barnet och barndomen

Barndomen som en romantisk period eller som något de vuxna måste ha kontroll över. Hur vi ser på barn och barndomen har förändrats radikalt. Från att ha värderat barn i ekonomiska termer, till att ge dem ett känslomässigt värde, börjar vi nu se barn som medborgare med rättigheter.

Text: Bengt Sandin | Illustration: Fredrika Markstedt | [Prenumerera](#) | Artikel i SocialPolitik nr 1 2017

Barn får stor uppmärksamhet i vårt samhälle. Diskussionen kretsar ofta kring vad som är "barnets bästa". Men vad som läggs in i begreppet är inte entydigt, utan beror på vem som formulerar synpunkterna. Under hela 1900-talet har olika aktörer förankrat sina ställningstaganden i vad de hävdar är vetenskapligt grundad kunskap.

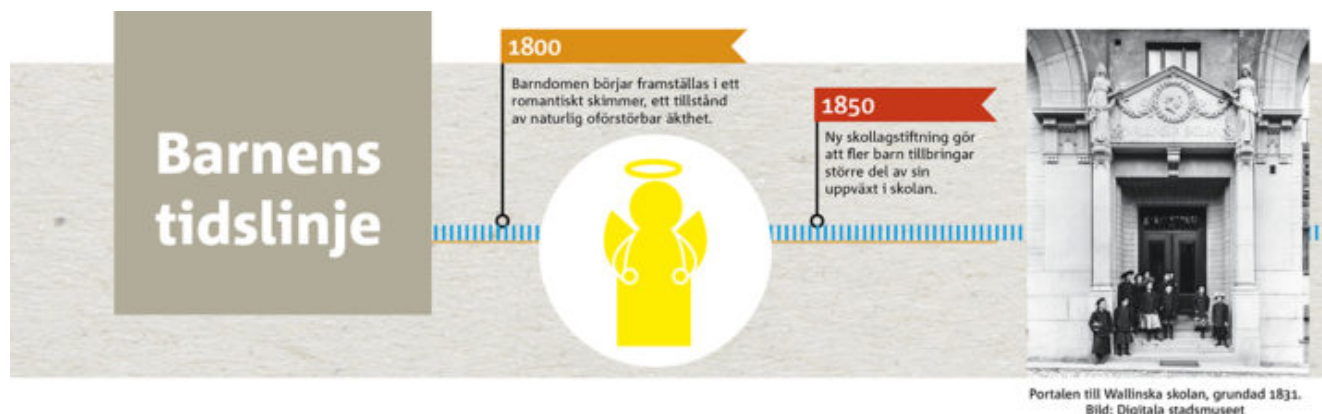
Debatten om barnets bästa har ofta handlat om familjens kris och hemmiljöns otillräcklighet, om mödrars oförmåga och roller. Om skolans brister, om hur ungdomar agerar i offentliga miljöer och om deras brottsliga beteenden. Förr liksom nu, krävs åtgärder för det uppväxande släktet, rådgivning, upplysningsverksamhet och skolreformer. Kampen sker ofta med hänvisning till barns rättigheter.

Förändringar i synen på barndomen har att göra med framväxten av nya yrkesgrupper och om förändrade relationer mellan vuxna och barn och mellan barn och samhällets institutioner. Det avspeglar också nya klassrelationer, barns förhållande till arbetslivet och barn som objekt för kommersiella intressen. Därför är det fel att tala om en barndom. I själva verket handlar debatterna om olika barndomar och om konflikter mellan olika föreställningar om den rätta barndomen.

Under det tidiga 1800-talet började barndomen bland de högre samhällsklasserna framställas i ett romantiskt skimmer, som ett tillstånd av en naturlig oförstörbar äkthet och omedelbarhet. Samtidigt ställdes krav på en medveten och

framtidssinriktad uppfostran.

Den fria och mindre kontrollerade barnuppfostran bland de lägre samhällsklasserna kritiserades och ansågs leda till omoral, kriminalitet och fattigdom. Det är det synsättet som ligger till grund för att införa en skola för folkets barn.

Barnen blev med den nya skollagstiftningen under 1800-talets senare hälft tvungna att tillbringa allt större del av sin uppväxt i skolan. I många landsbygdskommuner undvek föräldrarna i det längsta att skicka barnen dit. Det var dock inte möjligt att stanna hemma av vilka skäl som helst.

Brott mot reglerna bestraffades och innebar ett uttryck för oförmåga och ovilja – med tidens uttryck "tredska" – att leva upp till samhällets krav. Tredskan uppfattades som ett moraliskt problem. Skolgången blev liksom barnarbete en fråga om förhandling mellan nationella och lokala myndigheter, föräldrar och barn.

Samtidigt blev barnen synliga på ett nytt sätt. Inte bara oviljan att gå i skolan utan också barns andra brister. Sjukdomar och olika typer av funktionshinder sågs som moraliska brister som visade sig genom barnens uppförande, språk och närvaro i skolan.

Krav ställdes på att folkskolan skulle bli en skola för alla samhällsklasser. Folkskolans lärare ville att folkundervisningen skulle anpassas också till medelklassens barn.

Så vidtogs åtgärder för att förbättra hälsotillståndet för barn och för att sortera bort de barn som inte kunde tillgodogöra sig skolgången av fysiska, intellektuella eller

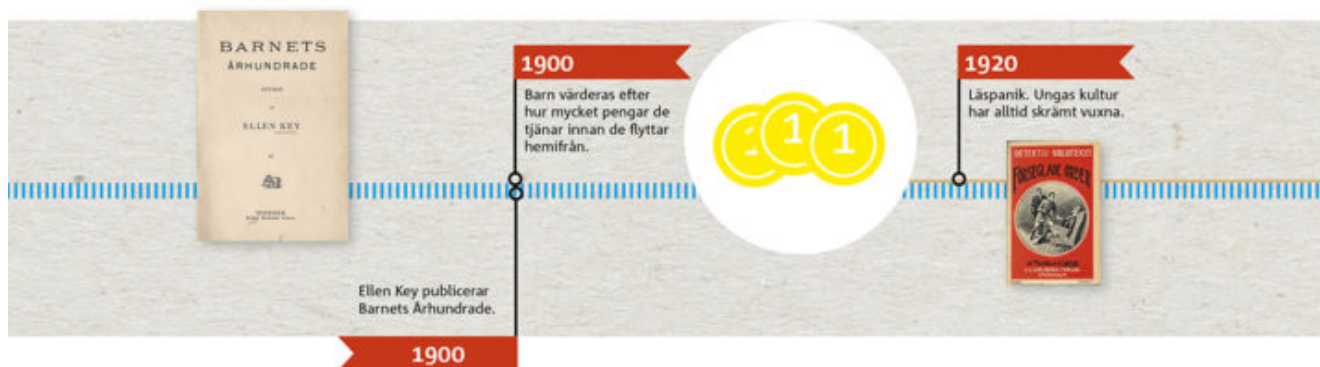
moraliska skäl.

Med skolans utveckling etablerades en norm för hur barndomen skulle te sig, mot vilken man kunde mäta avvikelser. Barndomen standardiserades och nu kunde man också avskilja de vanartade och i sedligt avseende förslappade. En rad institutioner skapades för just dessa barn som inte passade in i den nya skolan och en diskussion om dessa barns behov började spira.

För arbetarfamiljen fick den här utvecklingen kännbara konsekvenser. De nya kraven på barnen innebar också krav på familjerna. Av mödrarna förväntades att de skulle skicka sina barn hela och rena till skolan och av männen förväntades att de skulle kunna försörja hela familjen. Moderskapsideologin som drevs av bland andra Ellen Key betonade denna utveckling av en ny barndom – ett barn beroende av en försörjande far och en vårdande mor.

Ett arbetande barn var per definition ett exploaterat barn. I arbetet *Pricing the Priceless Child* har den amerikanske sociologen Vivianne Zelitzer beskrivit konflikten mellan det nyttiga och det onyttiga i en rad exempel från sekelskiftets USA. Konflikten mellan olika barndomar kom till synes i försäkringsfrågor, i frågor som rörde adoptioner av barn och i frågor som rörde ersättningen vid barns dödsfall.

Barn värderades i relation till hur mycket pengar de kunde tjäna in till familjen innan de flyttade hemifrån. Då det gäller adoption värderades barns arbetskraft i ekonomiska termer vilket bestämde priset och påverkade vilket kön och ålder man ville adoptera – pojkar i arbetsför ålder hellre än flickor.

Men detta förändrades med etableringen av den romantiska barndomssynen. Pojkar eller flickor som arbetskraft eller arvtagare var inte längre det centrala utan istället barns romantiska kvaliteter.

Den synen illustreras i Astrid Lindgrens bok Rasmus på luffen som handlar om en liten barnhemspojkes förtvivlan över att ingen vill adoptera honom. De som kom för att hämta barn hade bara ögon för flickor med blont lockigt hår. Romanens slutmoral bygger på ett barn ska älskas för sig egen skull – inte för sin nytta.

Denna normförändring skedde inte av sig själv. Åren kring sekelskiftet kännetecknades av sociala motsättningar och konflikter. Arbetarrörelsens framväxt och krav utgjorde den fond mot vilken debatten om barnen fördes och var också ett inslag i Ellen Keys argumentation. Nöden inom arbetarklassen uppmärksammades och inom delar av borgerligheten stod det klart att arbetarklassen måste integreras i samhället och motsättningar överbryggas för att undvika politisk oro.

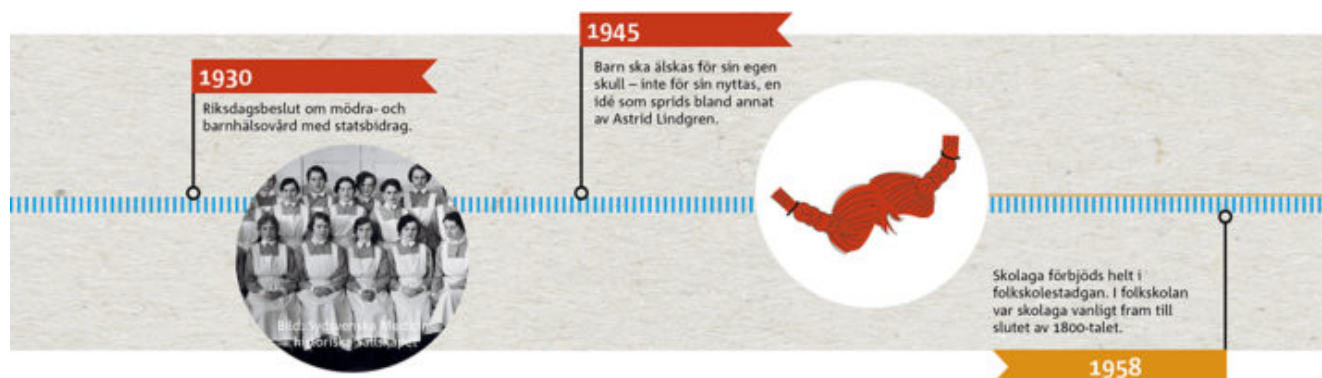
Ansamlingen av människor från olika samhällsklasser i städerna gjorde arbetarbarnens synliga och skillnaderna i livsvillkor tydliga. Och man oroade sig. Barn och ungdom sågs som ett orosmoment på gator och torg och polisens register fylldes av anteckningar om vanartiga och försummade barn. Skolan framstod som det enda alternativet till en i familjerna vårdslös uppfostran.

De sociala problemen aktualiserade också behovet av att motarbeta nya kulturyttringar. Vi ser exempel på

panikreaktioner inför nya media för barn som vuxenvärlden försöker kontrollera och censurera. Film och smutslitteratur som böckerna om agenten Nick Carter måste bekämpas. Den uppväxande generationen fick inte förloras för värderingar och ideal som var främmande för det etablerade samhället. Ironin är att idealen i dessa nya kulturfenomen var väl så samhällsbevarande.

Det som upplevdes hotande var sannolikt inte innehållet utan ungdomens och barnens självständiga kulturkonsumtion utanför vuxenvärldens. När borgerligheten klagade över att barnen som drev omkring på gatorna i Norrköping kring sekelskiftet inte hade någon barndom, visade det sig att det man reagerade mot var att barnen gjorde det barn skulle göra – leka, gå på bio och cirkus, men utan vuxna i närheten. Barndomen och barndomens glädjeämnen skulle komma barnen till del enbart genom vuxna.

Kring sekelskiftet 1900 utkämpades en kamp om barnen. Kyrkan, välgörenhetsorganisationerna, folkrörelser och enskilda "barnaräddare" riktade ett yrvaket intresse mot barn och ungdomar. Intresset bars upp av en opinion inom borgerligheten och andra etablerade grupper som engagerade sig i fattiga barns villkor. Det kunde gälla mjölk till fattiga barn, sommarkoloni-vistelser, inrättande av barnsjukhus och fritidsaktiviteter.

Barn definierades som innehavare av särskilda rättigheter som just barn. Men barndomen var en period man helst skulle lämna bakom sig så fort som möjligt. Kampen om barnen och deras rättigheter kom att engagera och bli beroende av kommunala och

statliga myndigheter. Yrkesgrupper som läkare, lärare och så småningom psykologer förklarade sig speciellt lämpade att ge föräldrar råd om barnuppfostran.

Man diskuterade vilka som var mest lämpade uppgiften att rädda barnen ur olämpliga uppväxtförhållanden, om barns villkor var en professionell angelägenhet eller ett område för välgörenhet. Barnavården förändrades från en angelägenhet för välgörenhet till ett av socialpolitikens centrala områden. Och från att röra fattiga barn till att gälla alla barn.

Omhändertagandet av barn professionaliseras. Detta gäller också uppfostran inom familjerna. Skolans breddade åtaganden, föräldrautbildningar och barnavårdscentraler är uttryck för detta och bygger på att samhällets stöd behövs för att garantera en god barndom.

Samtidigt innebar det att familjens förmåga att möta samhällets krav ifrågasätts. Utvecklingen aktualiserar välfärdssamhällets janusansikte – hjälp och stöd men också kontroll. Mot den bakgrunden har vissa forskare velat beskriva den moderna familjen som koloniserad av staten och de professionella.

Oavsett hur man tolkar utvecklingen har framväxten av dessa nya yrkesgrupper förändrat den sociala relationen och maktrelationerna mellan barn, föräldrar och institutioner. Det har förändrat synen på vad som är manligt och kvinnligt men också förändrat innebörden i barndomen. Barndomen har omformats och präglas av ett vuxenbeteende – kontroll av känslor, passande av tider, anpassning till grupper.

Fritidsaktiviteter organiserar idag allt mer av barns tid. Den fria tiden ersätts av aktiviteter som definierats av institutioner, organisationer och vuxna. Även fritiden motiveras pedagogiskt och föräldraskapet definieras av förmågan att ansvara för att barnet blir delaktigt i en sådan barndom.

Barndomens avgränsning i relation till vuxenvärlden förändras. Barndomen utformades kring sekelskiftet 1900 som en särskild period i en människas liv och barn beskrevs som innehavare av

särdrag och särskilda rättigheter. Barn och ungdomstid blev skoltid och föräldrarna hade givna och specifika roller, det kvinnliga moderskapet och den manliga försörjarrollen.

Det ökade arbetskraftsbehovet har legat till grund för definitionen av föräldraskapet som omfattar både män och kvinnor. Med den kvinnliga arbetsmarknaden kom männens begränsade roll som försörjare att ifrågasättas. Männen kom hem och värderas också som föräldrar.

I samband med välfärdsbygget motiverades statens starka ställning i förhållande till familjerna, med barns skyddsbehov och föräldrarnas inkompetens. Härigenom kom statsmakten, och till den knutna professionella, att identifieras som de som kan ge barnens skydd. I välfärdsbygget tydliggjordes barn som en särskild social kategori.

Barndomen kom att förändras i denna process och beskrivs alltmer som en vuxenliknande period. Det kompetenta barnet uppträffas och dess kvalitéer romantiseras. I lagstiftning betonas alltmer barns kompetens och likheten med vuxnas rättigheter.

Samtidigt ställer detta frågan om barns beroende av skydd och omsorg på sin spets och understryker behoven av att uppvärdera och uppgradera föräldrars kompetens. Frågan om föräldrautbildning aktualiseras som komplement till andra stöd till familjerna.

Det kompetenta barnet behöver föräldraroller som svarar mot bilden av detta barn och det innebär en förändrad relation till statsmaktens företrädare. Barnen framstår alltmer som

kompetenta medaktörer till statsmakt och civilt samhälle, med medborgares skyldigheter men också rättigheter.

Synen på barnens förmåga och kompetens ändras när man uppvärderar barns rättigheter. Barn har samma rätt som vuxna till fysisk integritet, lagstiftningen understryker att barnens åsikter ska höras och respekteras. Barn har inte längre särskilda rättigheter utan samma rättigheter som vuxna. Därmed upphävs delvis det särskiljande i barndomen.

Barndomen inte längre en egenskap som vi ska komma över, utan något som vi helst ska behålla så länge som möjligt. Barns kvaliteter lyfts fram som eftertraktansvärda och föredömliga för vuxna. Den traditionella rösträttsåldern ifrågasätts med hänvisning till ungdomars mognad och kompetens. De är också medborgare.

Men detta är inte entydigt eftersom det svenska samhället inte har varit berett att på allvar diskutera en sänkning av rösträttsåldern. Den innebär att barns särskilda skyddsbehov erkänns men begränsar samtidigt det fulla medborgarskapet. Detta kan komma att bli en viktig politisk fråga.

Bengt Sandin

Bengt Sandin är professor emeritus vid Institutionen för Tema Barn, Linköpings universitet. Hans forskning har rört barndomens förändring från 1600-talet och fram till idag.